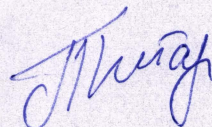

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

ТИТАР ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 130.2: [7.034(477)]

**УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ІДЕНТИЧНОСТІ
СЛОБОЖАНЩИНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

ХАРКІВ – 2016

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна
Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Цехмістро Іван Захарович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, професор-консультант
кафедри теорії культури і філософії науки.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Загрійчук Іван Дмитрович,
Український державний університет
залізничного транспорту (м. Харків),
професор кафедри філософії і соціології;

доктор філософських наук, професор
Осипов Анатолій Олександрович,
Чорноморський державний
університет імені Петра Могили (м. Миколаїв),
професор кафедри філософії;

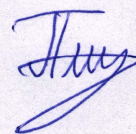
доктор філософських наук, професор
Шаповал Володимир Миколайович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, професор кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться «25» березня 2016 р. о 15.15 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 64.051.06 у Харківському національному університеті
імені В.Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 243.

З дисертацією можна ознайомитися у Центральній науковій бібліотеці
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61022,
м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «24» лютого 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.В. Петренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена сучасною соціокультурною ситуацією, що потребує осмислення проблем українських національних ідентичностей. Слобожанська ідентичність виявляється як етнонаціональний регіональний різновид українських ідентичностей, який формувався під посиленням впливом ситуації Прикордоння між землеробськими (українська, російська) і кочівницькими культурами, порівняно високим ступенем соціальної однорідності (початковий статус вільних людей), релігійної толерантності (при збереженні основного православного обряду).

Слобожанські ідентичності є складним, багатозначним культурним явищем, що потребує філософсько-культурологічної рефлексії. Філософсько-культурологічне осмислення ідентичностей як факторів соціокультурної динаміки Слобожанщини важливо у час входження регіональних культур до складу світового мультикультурного співтовариства у ситуації світоглядного плюралізму.

Відмітними рисами глобалізації визначають якісну мінливість (У. Бек, Е. Гідденс, М. Кастельс) глобалізованого світу, його нестабільність, локальність, мультикультурність, індивідуалізованість (З. Бауман). Стосовно Слобожанщини маємо тривалий розвиток мультикультурного суспільства, що може бути артикульованим у нових глобалізаційних умовах, сприяти як глобалізаційним, так і глокалізаційним стратегіям розвитку світової культури.

Ідентичність виступає центральним елементом будь-якої культури, національна ідентичність фундаментує та структурує національну культуру. Г. Гегель свого часу відзначав, що ідентифікація відбувається тоді, коли людина стає дорослою і здатною творити культуру: рух тоталізації необхідний для утворення значень, оскільки їх становлення відбувається у боротьбі з тоталізацією. Ідентичності під впливом глобалізації як тоталізуються, так і зазнають розщеплення, це відповідає мультикультурному, регіональному та індивідуалізуючому впливу глобалізації на національні культури і національні ідентичності

В такому ракурсі дослідження, який враховує національний і глобалізаційний компонент культурних ідентичностей, ще недостатньо робіт, що проводять комплексний філософсько-культурологічний та філософсько-антропологічний аналіз національної та регіональної ідентичності. Через те, що поняття національної та регіональної ідентичності інтерпретується частіше у загальногуманітарних, а не власне філософських контекстах, така філософська концептуалізація слобожанських ідентичностей XVII – XXI ст. у філософії культури набуває додаткової актуальності.

Оскільки у роботі акцентується філософсько-антропологічне дослідження соціокультурних та мистецьких репрезентацій слобожанських ідентичностей (філософія, архітектура, література, публіцистика), то це дозволить як розробити теоретичні концепти ідентичності та поглибити їх, так і осмислити філософсько-антропологічні зміни у сучасній соціокультурній ситуації, нові глобальні владні, символічні та мас-медійні відношення.

Таким чином актуальність роботи насамперед пов'язана із виявленням сутнісних зв'язків між культурними ідентичностями, їх національним виразом, і глобалізацією, їх філософським та культурно-антропологічним аналізом, його нагальністю та значущістю.

Ідентичність є однією з найважливіших сутнісних ознак людського існування, і, водночас, вона дозволяє розкритись автентичності національної культури. На такі риси ідентичності в першу чергу звернули увагу сучасні філософи глобалізму У. Бек, З. Бауман, Е. Гідденс, М. Кастельс, Ч. Тайлор.

Розщеплення ідентичності стає причиною руйнування національних культур, її трансформація та мінливість стає основою відродження та трансформацій національних ідентичностей та національних світів.

Національна ідентичність пов'язана з формуванням національної культури у політичному державному утворенні, високим ступенем розвитку культурних ідентичностей, коли прагнення усталити національну культуру актуалізується з акцепцією держави чи з артикуляцією окремих політичних впливових сил. Отже національна ідентичність, тією чи іншою мірою, пов'язана також і з дискурсом влади.

Нагальність теми взаємодії національних ідентичностей та глобалізму на Слобожанщині також нерозривно пов'язана з доланням криз глобалізації та уніфікації, тими філософськими стратегіями, що можуть бути запропоновані філософськими антропологами та філософами глобалізму для вирішення вузлових «больових точок», проблем росту та деформацій глобальної культури.

Важливим моментом як для культурної, так і для національної ідентичності Слобожанщини, є не тільки фактор єдності певної спільності, але й фактори її диференціації, культурної відмінності та інакшості. Національно-культурна ідентичність Слобожанщини має власну специфіку, що потребує осмислення і попередніх соціокультурних моделей ідентичності, і характеристику типів та моделей слобожанських ідентичностей.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема ідентичності в національно-етнічному контексті досліджується як з модерністської, так із постмодерністської точок зору. Серед модерністських концепцій виділяється етносимволічний підхід (Е. Сміт, Дж. Гатчинсон), що розглядає національну ідентичність в сукупності двох вимірів – громадсько-територіальних та родинно-генеалогічних, символічний інтеракціонізм (Ф. Барт, І. Гоффман, Ч. Кулі, Дж. Мід), який розглядає процеси національної ідентифікації різних суспільних груп, проблеми ідентичності в умовах порубіжжя досліджують А. Клосовська, А. Садовський, Ю. Хлебовчик. Найбільш яскраві представники постмодерністського підходу Б. Андерсон, З. Бауман, Х. Бхабха, С. Холл. Х. Бхабха поширює концепцію Іншого Е. Левінаса на аналіз національної ідентичності.

Особливості української характерології та ідентичності, її виразу в українській міфології та історії знаходимо в доробках В. Антоновича, М. Грушевського, Д. Донцова, О. Єфименко, М. Костомарова, О. Кульчицького, В. Липинського, І. Нечуя-Левицького, І. Огієнка, Ю. Шереха, М. Шлемкевича.

Як окрема філософсько-культурологічна проблема національна ідентичність розробляється у сучасній вітчизняній філософії у працях І. Бичка, В. Горського,

В. Кравченка, С. Кримського, В. Малахова, А. Осипова, М. Поповича, В. Суковатої, В. Храмової, І. Цехмістра, В. Шаповала та інших. Етнічну та національну ідентичність вивчали Г. Балл, Т. Воропай, П. Гнатенко, Я. Грицак, І. Загрійчук, В. Павленко, С. Таглін, М. Шульга.

Багатий фактичний матеріал для характеристики культури Слобожанщини знаходимо в етнографічних, історичних і мистецтвознавчих розвідках Д. Багалія, Ф. Ернста, М. Петрова, Є. Редіна, Л. Савицької, Л. Соколюк, М. Сумцова, С. Таранушенка, П. Фоміна, Ф. Шміта.

Питаннями постколоніальної культури займалися такі дослідники як М. Баль, Г. Бхабха, Е. Саїд, Г.Ч. Співак. Українські контексти постколоніалізму досліджували О. Забужко, Г. Грабович, М. Шкандрій, М. Рябчук та Р. Шпорлюк.

Теорії розвитку етнічної ідентичності в сучасних умовах глобалізації запропоновані Д. Армстронгом, У. Альтерматтом, В. Велімським, І. Валлерстайном, Е. Геллнером, Я. Крейчі, П. Магочієм, Л. Нагорною, Е. Смітом, К. Хюбнером, Р. Шпорлюком.

Культурні механізми порубіжної, межевої ідентичності та особливості її символічного відтворення в етнічних та національних контекстах вивчають Д. Замятін, О. Лавренова, Ю. Лотман, І. Мітін, Дж. Мід, В. Топоров, Б. Успенський.

Евристично плідним у дослідженні національної ідентичності є «frontier studies» (американська традиція) та «border studies». Особливе значення має дослідницька позиція Ф. Барта («Етнічні групи та границі: Соціальна організація культурного багатоманіття» (1969)). Серед «border studies» вагомою працею для сучасних антропологічних досліджень є робота Х. Доннана, Т. Уїлсона «Кордони (borders): фронтири ідентичності, націй та держав» (1999).

Незважаючи на чисельність робіт, присвячених національним та культурним ідентичностям в умовах глобалізації, актуальним залишається переосмислення національних і регіональних ідентичностей з позицій герменевтичного та філософсько-антропологічного підходів щодо антропологічних і культурних зламів ідентичності, трансформацій та криз локальних ідентичностей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Проблема духовності в науці і культурі» (д/р № UA 01008737P).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження механізмів формування національно-культурних ідентичностей Слобожанщини та їх побутування в сучасному глобалізованому світі.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення низки наступних дослідницьких завдань:

- визначити особливості культурного простору Слобожанщини та специфіку функціонування національно-культурних ідентичностей Слобожанщини;
- на основі культурологічного та філософсько-антропологічного аналізу виділити та проаналізувати типи слобожанських культурних ідентичностей;
- проаналізувати національну ідентичність як форму культурної ідентичності, а також форми наративів та репрезентацій, що властиві слобожанській ідентичності;

- проаналізувати зміни в структурі української національної ідентичності, основні напрямки трансформації української національної ідентичності під впливом процесів модернізації та глобалізації;

- уточнити поняття ідентичності стосовно культурних механізмів сучасного глобалізованого світу;

- уточнити філософсько-антропологічне значення національно-культурних ідентичностей регіональних культур;

- визначити фактори традиційності та новачійності національних культур у глобалізованому світі;

- охарактеризувати міф, національний міф і національне мистецтво як способи формування Слобожанських ідентичностей.

Об’єкт дослідження – національні та культурні ідентичності в світі, що глобалізується.

Предмет дослідження – національні та культурні ідентичності в культурному просторі Слобожанщини.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Теоретичне підґрунтя роботи складають праці американських, канадських, українських дослідників, зокрема Г. Грабовича, Ф. Дворніка, Б. Андерсона, І. Огієнка, М. Грушевського, О. Забужко. У роботі використана методологія постколоніальної критики Е. Саїда, Г. Бхабха, Г.Ч. Співак, М. Баль, М. Шкандрія, М. Рябчука та Р. Шпорлюка.

Методологічні основи аналізу слобожанських ідентичностей в контексті модернізаційних та урбаністичних процесів базуються на історико-типологічному та культурно-антропологічному підходах, міждисциплінарному синтезі, системному аналізі та синергетичній методології.

Для розв’язання поставлених завдань в дисертації використовуються такі методи дослідження: метод абстрагування (для класифікації та характеристики національних і культурних ідентичностей), метод культурного моделювання (для виділення чотирьох основних філософсько-культурних ідеальних типів слобожанських ідентичностей, що в наявних історико-культурних умовах реалізуються як діючі моделі ідентичності (барокова, романтична, модерна і постмодерна)), структурно-семіотичний метод (для аналізу архітектури, живопису, літератури, антропологічного виміру громадянського суспільства та етичних вимірів етнічності), компаративістський (для історичного та крос-культурного порівняння української та російської культури), герменевтичний (для з’ясування специфіки українського авангарду та його філософського підґрунтя). Окремо слід виділити методологію візуальних досліджень, що принципово носить міждисциплінарний характер.

Наукова новизна одержаних результатів роботи полягає в постановці та авторському розв’язанні важливої проблеми культурної та національної ідентичності у теоретичних дискурсах сучасності, зв’язку традиції, духовності та ідентичності у національному семіотичному та символічному культурному просторі Слобожанщини, де сукупність слобожанських ідентичностей виступає як певна цілісність, що зберігає свій етноміфологічний комплекс ідей і цінностей.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується у таких положеннях, які виносяться на захист:

уперше:

- слобожанські ідентичності проаналізовано у межах чотирьох культурно-історичних типів, що знаходять реалізацію у чотирьох світоглядних моделях: бароковій (подвійній, де місце звичайної національної ідентичності займає релігійна сакралізована ідентичність); романтично-просвітницькій (модель імперських співіснуючих лояльностей, протоукраїнські ідентичності романтизму); модерній (конфліктуючі національні ідентичності) та постмодерній (співіснуючі ідентичності);
- запропоновано виділяти наративні та репрезентативні форми у дослідженні національно-культурної слобожанської ідентичності. Наративні форми ідентичності реалізуються насамперед у тих чи інших дискурсах: оповідних, описових, журналістських (роман, оповідання, ліричний вірш, стаття у газеті тощо). Репрезентативні форми ідентичності пов'язані зі зростанням візуальних образів та їх диктатом у сучасній культурі. Для слобожанського барокового культурного типу центральними репрезентаціями стають архітектура та богослов'я. Для слобожанського романтичного культурного типу центральними репрезентаціями стають поезія та живопис (онтологізована репрезентація). Мистецтво пізнього модерну виражають література і великі наративні форми – роман, памфлет (публіцистика). Життя не намагається знайти відбиток у репрезентації, а само стає репрезентацією, тому наративи фрагментуються, а репрезентації не тільки онтологізуються, а й замінюють життя;
- обґрунтовується, що слобожанська ідентифікаційна модель закладається як модель порубіжної культури, культури «між» (межової), де головними факторами виступало українсько-російське та землеробське-кочівницьке Прикордоння. Стосовно східного регіону України, Слобожанщини, національні ідентичності зазнають сильного регіонального та державного тиску. Символічна трансформація «території як форми національних державних норм» спрямована на «територію як форму регіонального та державного успіху», що необхідно має включати й індивідуальні успіхи, а отже «територію особистого емоційного спілкування». Слобожанське порубіжжя демонструє розмивання мовної ідентичності, проте вона, в той же час, залишається важливим фактором етнічної ідентичності;
- у дослідженнях слобожанської національно-культурної ідентичності виділено, як найбільш значеннєві та важливі: візуальні фактори, традицію як форму наслідування ідентичності, метафору території, метафору нації як надродини і християнського народу, міфологічні фактори і міфологіку географічного простору, різні спільні типи раціональності (міфологічної, філософської, художньо-естетичної, наукової, мистецької). Спочатку ідентичність розглядається методами візуальної антропології, потім вона закріплюється в результаті так званого «зорового мислення», що надає

можливість функціонувати активним візуальним практикам сприйняття, трансляції та візуальній діяльності-творчості;

- стверджується, що національно-культурна ідентичність Слобожанщини, завдяки відкритості своєї структури до змін, може стати основою культурної трансформації сучасної духовності на основі поваги до особистості і співпричетності європейській культурній динаміці. Принципова варіативність культурної трансформації (при наявності обов'язкового антропологічного ядра ідентичності) дозволяє залучитися людині до культурного становлення у сучасних суспільствах. Цей процес культурного становлення через ідентифікацію та культурну трансформацію ідентичності розглядається у діалектичному зв'язку з цивілізаційним розвитком, еволюціонуванням культур через глобалізацію та глокалізацію.

удосконалено:

- на основі застосування структуралістського і герменевтичного методів розуміння національної та культурної ідентичності в теоретичних дискурсах сучасності, а також структури української національної ідентичності та регіональних ідентичностей;
- філософсько-антропологічну методологію виділення базових принципів різноманітних проявів культурних ідентичностей, в тому числі і регіональних;

дістали подальшого розвитку:

- характеристики основних змін в структурі української національної ідентичності, напрями трансформації української національної ідентичності під впливом модернізації і глобалізації та європеїзації слобожанських ідентичностей;
- дослідження національної традиції, яка в модерному суспільстві не стає фактором новачності і тільки в глобалізованому та постмодерному світі набуває значення оновлення культури, де регіональні культури стають основним культурним ресурсом такого оновлення;
- філософсько-антропологічний аналіз культуротворчого значення феноменів козацтва, слобожанського бароко, сакрального світу дерев'яної храмової архітектури, утопічного панслов'янського міфу романтиків, «міста науковців» неопросвітників, пролетарської української культури та «Третьої революції духу» футуристів, національного відродження пострадянського часу, що об'єднують суспільство та стають засобом трансляції культурної ідентичності.

Практичне та теоретичне значення одержаних результатів полягає у вирішенні актуальної теоретичної та практичної проблеми – концептуалізації культурної та національної ідентичності у глобальних культурних контекстах як

нового теоретичного напрямку філософської антропології, предметом якої є національні та культурні ідентичності в культурному просторі Слобожанщини, їх філософсько-антропологічні модули та репрезентації.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження визначається тим, що його результати дають змогу систематизувати напрацювання з філософсько-антропологічної, культурно-антропологічної та українознавчої проблематики, розглянути їх у сучасному стані та філософсько-культурній перспективі. Матеріали дисертації можуть бути використані у подальшому розвитку досліджень регіональних культурологічних студій, проблем сучасної культури, діалогу культур в цілому, а також послужити підґрунтям для видання спеціалізованих публікацій за досліджуваною темою.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані при створенні філософських, історико-філософських, історико-культурних та українознавчих програм, при розробці курсів та спецкурсів з теорії та філософії культури, для підготовки студентів до семінарських і лекційних занять з філософії та теорії культури, культурології, філософської антропології.

Особистий внесок автора. Дисертаційне дослідження є результатом самостійної дослідницької роботи автора. Постановка наукових проблем, методологія роботи, теоретико-методологічні, науково-аналітичні висновки та рекомендації автором розроблені й викладені самостійно. Монографії та статті виконані автором самостійно.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати дослідження та теоретичні положення дисертації пройшли апробацію на теоретичних семінарах кафедри теорії культури та філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; у доповідях на міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема «ХІ Харківські міжнародні Сковородинівські читання: Філософія і література» (м. Харків, 2004), «Порубіжжя : історичний та культурно-антропологічний аспекти» (м. Харків, 2004), «Дні науки філософського факультету–2005» (м. Київ, 2005), «ХІІ Харківські міжнародні Сковородинівські читання: Університетська філософія в ретроспективі та перспективі» (м. Харків, 2005), «Україна в контексті євроінтеграції» (м. Суми, 2005), «ХІV Харківські міжнародні Сковородинівські читання : Філософські стратегії ХХІ ст.» (м. Харків, 2006), «Учення Григорія Сковороди про дух, духовність та істину: історія і сучасність» (м. Суми, 2007), «Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність» (м. Харків, 2008), «Розмаїття культур: неокласика і контркультура» (м. Харків, 2009), «Проблеми конструкції та розвитку форм самоорганізації людських спільнот» (м. Київ, м. Лондон, 2011), «Культура. Політика. Понимание» (Росія, м. Белгород, 2013), «Социально-гуманитарное познание в контексте философской инноватики» (Росія, м. Ростов-на-Дону, 2013), «Наука і соціальні проблеми суспільства: трансформація цінностей у сучасному світі» (м. Харків, 2013 р.), «ХХІ Харківські міжнародні Сковородинівські читання : Філософія і богослов'я: на шляху діалогу» (м. Харків, 2014).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 59 наукових праць. Серед них 2 індивідуальні монографії (остання з них – 17,58 ум. друк. арк.), 29 статей у спеціалізованих фахових виданнях, зареєстрованих

Міністерством освіти і науки України, 6 статей у зарубіжних фахових періодичних виданнях, 22 статті в інших наукових виданнях та тези доповідей в матеріалах вітчизняних та зарубіжних конференцій.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять двадцять один підрозділ, висновків, списку використаних джерел, що містить 866 найменувань на 75 сторінках, з них 73 – іноземними мовами. Загальний обсяг роботи – 493 сторінок, з яких 359 сторінок основного тексту. Дисертація містить п'ять додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **«Вступі»** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено мету і основні дослідницькі завдання, а також об'єкт і предмет дослідження, теоретико-методологічну базу дисертаційної роботи, сформульовано наукову новизну і положення, що виносяться на захист, вказано теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено відомості щодо особистого внеску здобувача і апробації положень і результатів проведеного дослідження, а також публікації, які відображають зміст і результати виконаної роботи, надано інформацію про структуру і обсяг дисертації.

У першому розділі «Поняття ідентичності: дослідницькі підходи і моделі (методологія) аналізу культурних ідентичностей» аналізується ступінь наукової розробленості проблеми, існуючі концептуальні підходи до ідентичності, національної і культурної ідентичності, а також проводиться обґрунтування методологічної бази та категоріального апарату дослідження, розглядаються культурні моделі та атрибути ідентичності.

У підрозділі 1.1. «Поняття ідентичності в сучасних дослідницьких парадигмах» всебічно розглядається поняття ідентичності як ключове для дослідження. Констатується, що індивідуальна ідентичність, як ставлення людини до самої себе, що відбувається під час соціальної взаємодії, підтримується освітніми практиками та закладається в результаті виховання у родині та національній державі, що формується у новочасній культурі. Для формування стійких ідентичностей необхідно досягнення певного балансу індивідуального та соціального рівнів. Проаналізовано розуміння ідентичності у просвітницькому емансипаційному проекті, особлива увага приділяється позиціям І. Канта, П. Рікера, М. Фуко, Ю. Габермаса. Значна увага приділяється психоаналітичному розумінню ідентичності (Е. Еріксон, Ж. Лакан, К. Ясперс), що розглядає ідентичність як прийняття особистістю цілісного образу свого Я у сукупності його соціальних зв'язків. Досліджується зв'язок поняття ідентичності і суб'єктивності, та те, як суб'єктивність реалізується через ряд ідентичностей, котрі культурно задаються.

Доводиться, що для розуміння культурних ідентичностей важливе значення має виокремлення певних історико-культурних типів розвитку ідентичностей (бароковий, романтичний, модерний і постмодерний типи), а також наявність парадигмальних типів розвитку ідентичності (масовий – елітарний, номадичний – доместичний, таласократичний – телурократичний, бароковий – класичний,

раціональний – ірраціональний (символічний)).

Констатується, що культурний досвід пов'язаний з певними базовими типами культури. У запропонованій нами типології виділено два основні типи культури – номадичний і доместичний. Доместифікація (одомашнювання) в нашому розумінні означає введення цінності дому, землеробства і «домашнього» способу життя. Дослідження з питань глобалізації показують, що негативні наслідки глобалізації значною мірою пов'язані із втратою метафори дому і відсутністю старих традиційних зв'язків.

Пропонується у дослідженні сучасних ідентичностей виділяти наративні та репрезентативні форми. Наративні форми ідентичності реалізуються насамперед у тих чи інших дискурсах – оповідних, описових, журналістських і т. д. (роман, оповідання, ліричний вірш, стаття у газеті тощо). Репрезентативні форми ідентичності пов'язані зі зростанням візуальних образів і їх диктату у сучасній культурі (живописний образ, фотографія, кінообраз тощо). Репрезентативні форми стають провідними для того чи іншого типу культури. Так, наприклад, стосовно культури Слобожанщини стверджується, що для слобожанського барокового культурного типу центральними репрезентаціями стають архітектура та богослов'я. Для слобожанського ранньомодерного (романтичного) культурного типу центральними репрезентаціями стають поезія (поетика та філософія репрезентації) та живопис (онтологізована репрезентація). Мистецтво пізнього модерну виражають література і великі наративні форми – роман, памфлет (публіцистика). Мистецтво пізнього постмодерну та глобалізму другого етапу на Слобожанщині характеризується зростанням факторів візуалізації та репрезентації. Життя не намагається знайти відбиток у репрезентації, а само стає репрезентацією, тому наративи фрагментизуються, а репрезентації не тільки онтологізуються, а й замінюють життя. Центральними репрезентативними формами ідентичності стають мистецтво самого себе (кар'єри професійної та соціальної) та (само)виховання особистості.

У підрозділі 1.2. «Національна та культурна ідентичність» розглядаються різні теорії національної, етнічної та культурної ідентичності У. Альтерматта, Б. Андерсена, Д. Армстронга, В. Велімського, Е. Геллнера, Я. Крейчі, П. Магочія, Л. Нагорної, Е. Сміта, Г. Сетон-Вотсона, К. Хюбнера, Р. Шпорлюка. Культурна ідентичність виникає при ототожненні індивіда з певними культурними моделями та цінностями, усталеними у певній спільноті, вона формується у процесі становлення суспільної групи та оформлення її меж. Національна ідентичність пов'язана з формуванням національної культури у певному державному утворенні. Національна ідентичність є більш уніфікованим та однозначним явищем, а культурна ідентичність більш амбівалентним.

У підрозділі 1.3. «Етнічний та етичний вибір: філософсько-антропологічний вимір ідентичності» у філософсько-антропологічному вимірі аналізується відмінність понять національної та етнічної ідентичності, механізми колонізації та внутрішньої колонізації, а також сучасне міфотворення, пов'язане з національною державою і національною ідентичністю. З одного боку, колонізація і внутрішня колонізація не можлива без розроблених механізмів ідентичності, тому будь-які нації-держави, національні держави провідне значення приділяють

національній освіті і вихованню метропольної і колоніальної/колонізованої ідентичності. В той же час жодній державі, навіть найбільш тоталітарній, не вдалось досягнути повного контролю над ідентичністю. Звідси розхитування традиційної ідентичності, безгрунтянство, біженство, що часто грають на руку нації-державі – утративши фундамент ідентичності, людина легше стає іграшкою в руках влади, утративши дім, вона не знає, чи віднайде коли-небудь інший – ця нестабільність дозволяє легко маніпулювати як окремими людьми, так і етнічними групами, котрі втратили свої традиції і історичне коріння. Міфологічне мислення і міф залишаються чи не єдиними способами зберегти етнічне, подолати диференціацію, можна говорити про міф як про письмо етнічної спільноти. Етнічний вибір фіксує ідентичність, але не позбавляє її етичності. В етнічності ми бачимо міфологічність як письмо етнічної спільноти, але за цим письмом можлива індивідуальність і можлива особистість.

У підрозділі 1.4. «Ідентичність: антропологічні та гносеологічні проблеми пізнання культурної ідентифікації» розкрита та охарактеризована філософсько-антропологічна, візуально-антропологічна та гносеологічна проблематика пізнання культурних ідентичностей. Ідентичність – складний багатофакторний та багатозначний феномен, що має багатокомпонентну структуру. Згідно нашої дослідницької позиції у дослідженнях слобідської національно-культурної ідентичності ми виділяємо як найбільш значеннєві, важливі: візуальні фактори, традицію як форму наслідування ідентичності, метафору території, метафору нації як надродини і християнського народу, міфологічні фактори і міфологіку географічного простору, різні спільні типи раціональності (міфологічної, філософської, художньо-естетичної, наукової, мистецької). Спочатку ідентичність розглядається методами візуальної антропології, ідентичність закріплюється в результаті так званого «зорового мислення», що надає можливість функціонувати активним візуальним практикам сприйняття, трансляції та візуальній діяльності-творчості. Далі охарактеризоване виключне значення механізмів традиції для формування більшості національно-культурних ідентичностей. Пропонується концепція нації як надродини та особливого братерства, особливе значення для функціонування такої концепції мало «народне християнство» та висунення ідеалу християнського братства-громади, що значно вплинув на філософію Г. Сковороди, що стала ретранслятором подібної концепції в слобожанському суспільстві, поєднала елементи християнської, національної, регіональної та громадської ідентичностей, сприяла активній громадській та національній позиції із перетворення суспільства. Розкривається значення метафори території в антропологічному, культурно-антропологічному, культурно-географічному, філософсько-культурному та соціокультурному сенсі. Окремо розглядається міф як суттєвий фактор функціонування та трансляції культурних ідентичностей, формування спільного національного міфотворення та його підтримання державними, освітніми та мас-медійними інституціями.

У підрозділі 1.5. «Мистецтво як спосіб передачі ідентичності. Компоненти національної ідентичності в слобожанському мистецтві: структурно-семіотичний аналіз» мистецтво та мистецькі репрезентації розглядаються як важливий спосіб формування та передачі національної

ідентичності, особливо коли інші наративні способи функціонування та трансляції національної ідентичності обмежуються тоталітарними та імперськими суспільствами, підлягають денаціоналізації чи спрощуванню. Характеризується принципова зміна візуальної мистецької репрезентації у добу модерну, а також модерні та постмодерні репрезентації слобожанського мистецтва на широкому тлі візуальних стратегій світового мистецтва. Нами виділено та проаналізовано ряд основних візуальних стратегій слобожанського модерну, такі, як, наприклад, 1) Паноптикон, його реалізація у Кристал-паласі, палацах з функціональним призначенням (адміністративним, освітнім), 2) гігантська вежа, погляд з якої надає візуальний контроль над усім містом, його реалізація у Держпромі, Ейфелевій вежі, хмарочосах, 3) стратегія пошуку Піднесеного як візуально вражаючого – змалювання тілесності, стихії, чистої форми (кубізм, український авангард, абстракціонізм), нового міського простору (графіті) тощо. На основі проведеного аналізу можна не тільки говорити про візуальний образ та візуальні стратегії модерну, а й про те, що у модерні відбувається розрізнення візуального, художнього образу та візуальної стратегії, вони розходяться і мають відмінності. Художній образ стає фотографічним, кінематографічним, фактичним, фіксує певну мить. У модерні відбувається накреслення відмінності між візуальними стратегіями соціального контролю та індивідуальним візуальним, художнім образом. Порівнюючи модерні візуальні стратегії з візуальними стратегіями постмодерну, ми можемо сказати, що у постмодерному мистецтві відбувається наближення візуального образу та візуальної стратегії, це результат як розвитку техніки постмодерну, так і зворотна реакція – повернення у постмодерні споглядання.

У другому розділі «Українські культурні і національні слобожанські ідентичності: філософсько-антропологічний аналіз» проводиться за допомогою різних методичних прийомів філософсько-антропологічний аналіз слобожанських ідентичностей.

У підрозділі 2.1. «Слобожанські ідентичності: простір емпіричної верифікації» аналізуються слобожанські ідентичності у теоретико-культурологічному та історико-культурному плані на основі емпіричного матеріалу (соціологічного опитування та аналізу харківської преси). Нами виділені та проаналізовані три моделі українських слобожанських ідентичностей: пострадянська (консервативна, інерційна) модель ідентичностей, українська синтезована модель та українська проєвропейська модель. Пострадянська (консервативна, інерційна) модель ідентичностей тісно пов'язана з радянською, це трансформована модерна ідентичність, орієнтована на нові реалії. Українська синтезована (консервативна) модель, для якої характерним є те, що традиційницький елемент поєднується з модерною ідентичністю. Українська проєвропейська (ліберально-постмодерна) ідентичність є трансформованою модерною ідентичністю, що поєднана з постмодерними елементами. Важливим результатом дослідження є те, що ці моделі ідентичності вписуються в дві основні парадигмальні одиниці – Просвітництво та бароко, аналізуючи які можна зрозуміти сутність та альтернативи розвитку українських національно-культурних ідентичностей. Доводиться, що на сучасному етапі розвитку культури будь-яка ідентичність, у тому числі і слобожанська, формується на основі багатьох практик

розрізнення. Стосовно сучасної постмодерністської ідентичності З. Бауман зауважує, що пілігрим XIX століття замінюється гулякою, бродягою, туристом, гравцем, а «внутрішні пілігрими», за термінологією Б. Андерсена, повинні відчувати подвійний вплив. Аналізуючи становлення слобожанської ідентичності, Ю. Шерех говорить про чотири Харкова: перший – Квітки-Основ'яненка, патріархального села, другий – Чехова, Харків – ворота Донбасу, місто російського купецтва, третій – Хвильового, української столиці, осередку і символу нової України, «символ українського урбанізму, здибленої і м'ятежної України», четвертий – воєнний і повоєнний Харків. На нашу думку, п'ятим є Харків 1960 - 1980-х років, великий промисловий центр, а шостим – сучасний Харків, символ університетської молоді та її прагнень.

На основі даних соціологічного опитування студентів запропоновано визначення символів-маркерів слобожанської і національної ідентичності. При проведенні узагальненого аналізу даних опитування поєднувався культурно-антропологічний, символічно-семіотичний, соціологічний та філософсько-культурний аналіз. За результатами опитування національна самоідентифікація посідає лише четверте місце в структурі особистісних самовизначень. Національний герой студентами уявляється як успішний воїн, борець за людську та національну гідність, а також засновник-фундатор держави, християнства чи літератури. В національному характері центральною рисою уявляється доброта та доброзичливість, що повинна поєднуватися з вольовими якостями, хоробрістю, волелюбністю, щирістю, відкритістю, працелюбністю та наполегливістю. Україна студентами ототожнюється з офіційними державними символами, де особливу повагу викликає прапор. Серед технічних досягнень згадується тільки розщеплення атомного ядра. Основними неофіційними символами України для студентів є рослини та аграрні символи, де перше місце із значним відривом займає калина. Дуже важливим залишається аграрний символ достатку - хліб в усіх різновидах: коровай, традиція гостинності хліб-сіль, житнє поле, колосся, їжа, символ, відображений на прапорі. Окрім того, для багатьох українське в колоніальному дусі ототожнюється з національною кухнею, що викликано, зокрема, і засиллям відповідної телевізійної реклами.

На основі аналізу публікацій місцевої преси («Слобідський край», «Вечірній Харків», «Харків'яни») автор вибудовує наративну модель слобожанських національно-культурних ідентичностей, характерними рисами якої є: уявлення про себе як представників межової культури, суб'єктивне переживання трьох типів ідентичності – української, російської (тісно пов'язаної з радянськими стереотипами) та місцевої; уявлення про себе як представників транзитної культури, звідси побоювання за свій імідж перед сусідніми народами і перед усім світом, постійна апеляція до здобутків науки, як найбільш нейтрального і значного досягнення регіону; наявність сильної мотивації подальшого культурного розвитку, орієнтація на побудову громадянського суспільства; співіснування західної і етнічної моделі нації, декларативність становлення політичної української нації співіснує з увагою до мікросоціальних відмінностей на рівні окремих постатей і невеликих соціальних груп. Таким чином, ми виявили насамперед наявність двох з окреслених раніше постмодерних сучасних моделей ідентичності - пострадянську

(консервативну) модель ідентичностей та українську синтезовану модель, щодо української проєвропейської моделі, ми можемо констатувати лише її формування, а також акцентування її універсалістських значень, коли Харків розглядається як центр світової культури.

У підрозділі 2.2. «Проблеми формування слобожанської ідентичності як порубіжної» розглядаються різноманітні концепції порубіжної культури та їхнє застосування щодо аналізу слобідського культурного простору.

Доводиться, що для слобідського культурного простору характерний мультикультурний елемент, мультикультурність як культурна практика та ряд дискурсів. Важливе значення також має дослідження різких змін і процесів глобалізації. Це використання і одночасно подолання метафор території на користь антропологічним практикам, що особливо стає актуальним при глобалізації як доланні існуючих географічних та символічних кордонів. Використана концепція Й. Фабіана «пам'яті проти культури» та теорія динамічних географій (Х. Батлер, Д. Коглер, Е. Сойя, У. Туан). Слобожанська ідентифікаційна модель закладається як модель порубіжної культури, культури «між» (межової), де головними факторами виступало українсько-російське та землеробське-кочівницьке Прикордоння. Стосовно східного регіону України, наприклад, Слобожанщини, національні ідентичності зазнають сильного регіонального та державного тиску. Символічна трансформація «територія як форма національних державних норм» спрямована на «територію як форму регіонального та державного успіху», що необхідно повинна включати й індивідуальні успіхи, отже, «територію особистого емоційного спілкування». Мультикультурний елемент у розвитку слобожанської культури посилюється з часом у XIX – XX столітті. Одночасно від мультикультурного елементу потрібно відрізнити імперський просвітницький елемент, відомий у явищах русифікації та уніфікації українського традиційного життя (денаціоналізація, урбанізація).

Підрозділ 2.3. «Проблеми імперських та колоніальних культур: (пост)колоніалізм Слобожанщини» присвячено проблемам постколоніалізму Слобожанщини, зовнішній та внутрішній колонізації, побудові негативної та позитивної імперської ідентичності, меж неокolonіалізму та постколоніалізму стосовно ідентифікаційних практик. Питаннями постколоніальної культури займалися такі дослідники як М. Баль, Х. Бхабха, Г.Ч. Співак. Українські контексти постколоніалізму досліджували Г. Грабович, О. Забужко, М. Рябчук, М. Шкандрій та Р. Шпорлюк. Проблема становлення протейських ідентичностей пов'язана зі становленням постколоніального світу, розпадом та переформуванням імперій. Найбільше таким аспектом ідентичностей займався Е. Саїд, який стверджує, що саме імперія та імперіалізм («Культура й імперіалізм» (1993)) консолідували суміш культур та ідентичностей у глобальних масштабах, тобто той фактор, що спіймав Протея у полон (протейські ідентичності глобалізму), – це імперія. Головним способом відображення та побудови ідентичності, на переконання Е. Саїда, є наративи. Етнічна ідентичність Слобожанщини розгортається у специфічному соціальному просторі. Просторова організація суспільства є певною моделлю соціальних відносин (Е. Дюркгейм, П. Сорокін), порубіжжя втілює та моделює етнічну та культурну неоднорідність території, суміщення та невідповідності

«ідеологічної» та «малої», «приватної» (Ю. Хлебовчик) батьківщини або, в наших термінах, батьківщини як «території функціонування національних державних уніфікованих норм», «території як форми регіонального успіху» та «території особистого емоційного спілкування». Географічний та геополітичний простір в такому разі є проекцією соціального та культурного простору, соціокультурних та етнічних структур. Він закріплює існуючі соціальні відносини. З глобалізацією культур відбувається метафоризація поняття порубіжжя. При цьому етнічні, етнічно-культурні порубіжжя можуть втрачати глобальні прив'язки до культур (українська – російська культура) і зустрічатися у ситуаціях дисперсного розселення етнічних спільнот серед українського етносу-нації. Слобожанське порубіжжя демонструє розмивання мовної ідентичності, але вона, в той же час, залишається важливим фактором етнічної ідентичності. Хоча значення її як політичної національної ідентичності зменшується (поза залежністю, якою мовою я спілкуюсь – російською, українською чи суржилом, я належу до громадянської української нації). Головним способом відображення та побудови ідентичності є наративи. З одного боку, в культурі Слобожанщини присутні колоніальні, імперські наративи, з іншого – наративи Просвітництва, що спонукають до побудови нових ідентичностей. Одночасно кризові явища пострадянського часу породжують «протеївський» характер слобожанських національних ідентичностей – вони артикулюються лише в моменти рефлексії або стають задіяні в результаті освітніх практик.

У підрозділі 2.4. «Національна освіта як спосіб долання колоніалізму та розвитку нових ідентичностей» пропонується розглядати національну освіту та національне виховання як головний чинник національного самовизначення та долання різноманітних колоніальних наслідків. Особливо значення нами надається при цьому філософії, філософії як способу мислення, стилю життя та навчальній дисципліні, традиції викладання філософії в університеті, а також філософії та національній філософії як особливого типу раціональності (а в деяких випадках навіть рефлексії над цим особливим типом раціональності).

Висвітлюються проблеми філософії культури і філософії освіти на Слобожанщині, становлення національної філософії у творчості Г. Сковороди, розвиток національної школи філософії у Харківському університеті, унікальність харківської філософської школи, а також філософська рефлексія та узагальнення поглядів представників цієї школи щодо проблем ідентичності та національної ідентичності. Переконаність у моральному ідеалі (який мав головні християнські риси) була властива як Г. Сковороді, так і першому університетському фаховому викладачу-філософу Й. Шаду, оскільки визначальними проголошувалися високі моральні ідеали, ідеали рівності усього людства, філософський пошук істини, що визначає діяльність усього соціуму та людства загалом; ці тези співпадали із загальними релігійно-моральними настановами даного регіону та української культури. Ф. Зеленогорський, що поновив викладання на кафедрі філософії у 1874 році, звернув увагу на те, що в Харківському університеті відбувається поєднання як фахової філософії, так і морального філософування, романтизованої та християнізованої «любви до мудрості»; пояснення цьому Ф. Зеленогорський шукає у впливі романтиків та філософії Ф. Шеллінга на діячів та вчених Харківського

університету. У першій половині ХХ ст. провідною галуззю філософського знання стає філософське та наукове вивчення марксизму, у другій половині ХХ ст. для Харківського університету стає характерним розвиток сцієнтистських напрямків у філософії та їх критика, розвиток метафізики і діалектики, філософської антропології, філософії культури.

У *третьому розділі «Типологія культурних ідентичностей Слобожанщини»* за допомогою герменевтичного, структурно-семіотичного та структурно-типологічного аналізу здійснюється класифікація культурних ідентичностей Слобожанщини.

У *підрозділі 3.1. «Класифікація ідентичностей на Слобожанщині (філософсько-культурні типи). Барокова ідентичність: фізична та метафізична подвійність»* виокремлюються чотири філософсько-культурні типи слобожанської національно-культурної ідентичності – бароковий (подвійний), романтичний (співіснуючий, лояльний), модерний (конфліктуючий), постмодерний (співіснуючий, мультикультурний). Охарактеризовані найсуттєвіші риси барокової ідентичності, яка як певний ідеальний культурний тип реалізується у діючій моделі (фізика та метафізика світу, театральність, відображення у людині і мистецтві макрокосму, божественність істини). Г. Сковорода поділяє ідею барокової перспективи, коли суб'єкту надається «істинність варіювання» і множинність точок зору, при умові, що цим надаються різні імена однієї і тій самій сутності. Для барокової моделі слобожанських ідентифікації характерно подвійне розуміння світу – як сакрального та профанного, подвійність суспільних пріоритетів – аристократичних, монархічних та демократичних, значна роль мистецтва, церковної архітектури, особливе розуміння народного християнства.

У *підрозділі 3.2. «Романтична модель ідентичності: співіснуючі лояльності»* автор наголошує на центральній ролі Харківського університету для формування романтичної моделі слобожанських ідентичностей. Метафора «християнського народу» для романтиків було важливим чинником об'єднання усього народу. Метафора християнського братерства приймає тут відтінок просвітницько-революційний, брати об'єднались і повинні ствердити нову правду, відмінну від правди батьків. Такого відтінку цієї метафори у Г. Сковороди не існувало, який говорив швидше про те, що старі заповіді батьків забуті, старе первісне народне християнство забуте і його потрібно відновити. Ця метафора часто переноситься на Г. Сковороду і навпаки – він та його вчення сприймаються як її слобожанський символ. Переосмислення народної поезії та національності, одночасно сплутування лояльності та ідентичності, загальноімперський патріотизм, поміркованість християнського світогляду, панслов'янizm, український патріотизм – такі риси були характерні для слобожанської романтичної моделі ідентичностей

У *підрозділі 3.3. розглядається «Філософська основа романтичної ідентичності: харківська рецепція німецького ідеалізму»*. Філософія Й. Фіхте та Шеллінга, як і критика кантіанства, виявились найбільш яскравими інтелектуальними виявами кризи репрезентації кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. і через діяльність Шада найбільше вплинули на харківських романтиків. На обґрунтування зв'язку буття та репрезентації були спрямовані теорії Фіхте (логічне обґрунтування), Шлегеля (обґрунтування через мистецтво), Шеллінга (естетичне

обґрунтування, філософія мистецтва). Щоб буття відкрило себе у свідомості, свідомість має бути здатною підтримувати та відновлювати репрезентацію. Таким чином репрезентація не додаткова умова розкриття свідомості, розкриття буття у свідомості, але навпаки – абсолютно необхідна умова. Свідомість має підтримувати репрезентацію. Піднесене розглядається як те, що дозволяє втілити нескінченне у кінцеве, прекрасне втілює кінцеве у нескінченне, тому для єдності об'єктивного і суб'єктивного, твору та абсолютного необхідне як Прекрасне, так і Піднесене. Якщо для романтизму та неоромантизму філософською основою є німецький ідеалізм, передусім Шеллінг та Шлегель, то для неопросвітництва центральною фігурою є Кант та переосмислені ідеї Просвітництва. Для романтичної моделі слобожанських ідентифікацій характерні спроби легітимації національних дискурсів, які повинні функціонувати в системі імперських та (пан)слов'янських наративів. Романтизм стає поштовхом до обмірковування власних ідентичностей, їх справжності, співвіднесеності з народною культурою. Одночасно він виражається у тісному симбіозі зі слобожанським просвітництвом, тому що романтичні ідеї сприймаються як ідеї університетські. Новий романтичний світогляд є частиною системи освіти і національного цивілізаційного прогресу. Романтичний пафос був спрямований на емансипацію особистості та нації. Слобожанщина сприйняла цей емансипаційний пафос насамперед як пафос освітницький та звільняючий від станових перегородок і жорсткої суспільної стратифікації.

У підрозділі 3.4. «Модерна модель ідентичності. Роль інтелігенції у національному моделюванні. Ідеал громадської людини і відповідального художника» охарактеризовані основні здобутки та вади модерної моделі ідентичності. Модерна модель передбачає наявність розрізнення офіційної ідентичності та факультативної ідентичності. Факультативна ідентичність повинна бути спрямована на певну суспільну досконалість чи удосконалення, тоді можна говорити про її універсалістський, просвітницький компонент. Одночасно відбувається саморефлексія цієї ідентичності. Кінець XIX – початок XX ст. сповнений постійної просвітницької діяльності слобідської інтелігенції. Національне розуміється у просвітницькому дусі як постійне служіння своєму народові. Національний прогрес, розвиток науки, доступність техніки, дешева книжка, подолання неписьменності, універсальність норм права та нове розуміння мистецтва декларуються як компоненти нового суспільства. Радянський час сприяє виявленню українськості Харкова, коли він перетворюється на деякий час на столицю української республіки.

Для теоретичних висновків дослідження використовується як візуальна, так і наративна представленість модерних ідентичностей (насамперед літературна та театральна). Констатується поява нової громадської української модерної ідентичності. Естетика та ідентичність Хвильового може бути розглянута саме як модерністські, хоч сам він часто наполягає на тому, що він належить до романтиків, але основні дискурси його художні та публіцистичних творів суто модерністські. Між Росією та Європою М. Хвильовий обирає «психологічну Європу», фаустівську культуру безперервного вдосконалення та майстерності, європейську культуру та європейський ідеал «громадської людини» замість «пасивно-страждальної» російської культури-посередниці. М. Хвильовий і є втіленням національного

модерного відповідального художника. Багато рис художнього світу Хвильового відображають саме слобожанські ідентичності – це і старі міщани-пристосуванці («Колонії, вілли»), прості селяни («Із Вариніої біографії») і нова пролетарська інтелігенція («Редактор Карк»), ті, хто бореться за пролетарське прийдешнє («Солонський Яр»), і навіть слобожанські комуни («Чумаківська комуна»). У творчості Йогансена ландшафтний наратив стає усвідомленим типом дискурсу, що синтезує на основі простору різні та гетерогенні культурні фрагменти. М. Йогансен розвиває ідеологічні напрями в своїй повісті, одночасно демонструючи її конструкцію, зусилля автора підкреслюються – через футуризм та формалізм Йогансен приходить до конструктивізму, незважаючи на критику футуризму та модерного дискурсу, Йогансен залишається в його межах. Тому можна говорити про подвійність такого дискурсу Йогансена – дискурсу теоретика-потєбнянця, котрий не приймає ідеологічний модерний запит, і дискурс письменника-оповідача, який підпадає під ідеологічні впливи нового пролетарського мистецтва.

Модерну модель національно-культурних ідентичностей можна характеризувати як модель конфліктуючих ідентичностей, де формується чітка національна та культурна ідентичність, але вони є неузгодженими між собою.

У підрозділі 3.5. «Книга як метатекст ідентичностей доби модерну: метатекстуальність книги як модель «книжкової» культури» доведено, що книга може розглядатись як певна моделююча структура свідомості людини Нового часу. Консервація дискурсу перетворює його на текст, що є ресурсом для подальших дискурсів. Умовою ж здійснення дискурсу є його артикуляція. Ключовим для розуміння як тексту та метатексту модерну є ідея енциклопедії – світ піддається пізнанню, він структурований, він керується Логосом як раціональним началом, цю логічність та раціональність світу можна пізнати і виразити за допомогою тексту, цей текст є доволі стислим, але може поширюватись, доповнюватись експертами, він має певний об'єм, що передає сутність структури світу. Значення ідеї енциклопедії для Слобожанщини загалом було підкреслене у доповіді ««Народная Энциклопедия научных и прикладных знаний» Харьковского Общества Грамотности» проф. В.Я. Данилевського, прочитаної у січні 1898 р. на засіданні Харківського товариства грамотності. Енциклопедія надавала образ нового знання, втілюючи різні типи модерних дискурсів. Виділені нами три типи дискурсів – семіотично-прагматичний, історичний та природничий відповідають раціональності Модерну. А через історію ця раціональність залишається пов'язаною з міфічними підставами, модерний розум зберігає міфологічні складові, хоч і займається їх критикою. Книга як метатекст новочасних ідентичностей стала як підручником життя, так і моделюючою структурою ідентичності, способом переробити реальність під книжкову утопію. Таким чином метатекстуальність книги реалізується в багатьох соціокультурних феноменах (народна енциклопедія, загальна писемність, просвітницька діяльність слобідської інтелігенції, Харківське товариство поширення у народі грамотності, дешева масова книга, система бібліотек тощо).

У підрозділі 3.6. «Постмодерна (сучасна) модель слобожанських ідентичностей: співіснуючі ідентичності» проаналізовані слобожанські ідентичності постмодерну як співіснуючі ідентичності, мультикультурні. При

мовному спілкуванні провідну роль відіграє не первісна ідентифікація, а ситуативна, офіційна ситуація сприяє певним уніфікованим реакціям, неофіційна - викликає мовні компроміси. Мова не є важливим засобом етнічної ідентифікації, але більшість російськомовних українців розглядає себе як представників української політичної нації. Для аналізу постмодерної моделі важливим виглядає врахування історичної спадщини, в тому числі довге панування радянських ідентичностей, і мовного виховання, що повинно охоплювати всі сфери життя, а не бути вузькоспеціальним. Коли говорити про сучасну, постмодерну модель слобожанських ідентичностей, то дійсно вона має багато як модерних ознак, пов'язаних з доланням колоніальної свідомості, так і з необароковими рисами. Цінності індивідуалізму та лібералізму також поступово відновлюються, поступово формується новий образ європейського дому як рівноправного союзу партнерів з новими стандартами життя. Постмодерна слобожанська модель ідентичностей є прикладом співіснування їх громадянського та мультикультурного розуміння, одночасно можна говорити про те, що питання етнічної та національної належності традиційно розглядаються з політичної, а не з культурної чи мовної, точки зору («політичний українець» – представник української політичної нації).

У четвертому розділі «Сучасний стан слобожанських ідентичностей: перспективи розвитку. Культурні ідентичності у глобалізованому світі» запропоновано нові дослідницькі підходи до сучасного стану слобожанських ідентичностей, зокрема синергетичний та психоаналітичний.

У підрозділі 4.1. «Трансформація ідентичностей як культурний механізм сучасної української та регіональної культури» вводиться поняття культурної трансформації як ключового поняття для розуміння ідентичності у добу глобалізму. Одна парадигма сучасних досліджень ідентичності пов'язана з відродженням національної культури, позбавленням нею тиску імперії та відновленням національного стрижня ідентичності. Друга дослідницька парадигма пов'язана з семантикою глобалізації та говорить про універсальний характер культурних змін у глобальному світі, необхідність спростування традицій та адаптування до споживацького суспільства. Як спроба діалогу між двома парадигмами, шлях взаємного збагачення дослідницького інструментарію пропонується новий спосіб моделювання постмодерних ідентичностей – культурна трансформація.

Оскільки постмодерні слобожанські національні культурні ідентичності є конгломератом ідей, уявлень, переконань, що характеризуються певним ступенем фрагментарності та мозаїчності, то при культурній трансформації такої постмодерної слобідської ідентичності обирається певний вектор змін (в даному разі – європейський), другорядне витісняється і соціально-культурна система в цілому стабілізується.

Пропонується синергетичний опис культурної трансформації слобожанських ідентичностей: 1) врахування нестабільності, нелінійності та відкритості таких систем: вони не можуть бути зрозумілими не тільки в поняттях старої стабільної культури (культури нації чи культури імперії), але і в поняттях сталого розвитку глобалізованого світу, де відбувається лінійна кумулятивна еволюція; 2) трансформація може розглядатись як поєднання динамічних (визначених і прогнозованих) та стохастичних (випадкових) процесів, що повністю не можуть

контролюватись; 3) поняття трансформації включає два типи еволюції складних систем: стійкої, лінійної, що задається аттракторами, та нелінійної, що задає певний спектр, поле можливостей та можливих утворень. Цей спектр визначається внутрішніми властивостями системи, в нашому випадку, – це особливості ментальності та звичні механізми культурної ідентифікації; 4) пострадянські суспільства характеризуються дисипативністю – якісними та незворотними змінами, тому паралелі у їх розвитку можуть будуватись з врахуванням цих незворотних змін, тобто за незначний час може відбутися значна зміна; 5) методологічно поняття самоорганізації для розуміння суті трансформації має застосовуватись з певною обережністю. Незважаючи на невпорядкованість культурних ідентичностей, вони тяжіють до стану рівноваги не тільки поблизу особливих точок біфуркації, де флуктуації можуть якісно змінити свій стан. Тобто трансформація може розглядатись як один з механізмів самоорганізації. В той же час ефективність, результативність своєчасно зробленої дії (флуктуації) тільки посилюється. Інакше кажучи, загалом переважає перший тип еволюції системи культурних ідентичностей. Але результативність малих флуктуацій може посилюватись і тоді навіть незначні зміни в субкультурних утвореннях чи окремі індивіди можуть значно змінити систему в цілому.

Далі у *підрозділі 4.2. «Глобалізація: етапи впливу на національні та регіональні культури. Слобожанщина в глобалізованому світі»* виокремлюються етапи глобалізації слов'янської культури, характеризуються механізми глокалізації національних культур та локалізації регіональних за допомогою «часопросторового стискування», мікрогеографії та мікро-культурної політики. Глобалізація – ерозія старих відомих культурних процесів (У. Бек), в тому числі і національної держави, але це не тільки ерозії традицій, але й явища культурної трансформації. Глобалізація формує нові цінності, де відкритість означає руйнування колишніх установ і кордонів. Для нашого дослідження ми використовуємо поділ на глобалізацією першого та другого етапів, та визнаємо протоглобалізацію. Ми можемо говорити про етапи розвитку культури, які готують глобалізацію у XVII – XVIII століттях, це протоглобалізація Слобожанщини до 1800-1804-х років. Протоглобалізація відрізняється від сучасної глобалізації практикою експансіонізму, методами управління глобальної торгівлі, фінансами, а також комерційними інноваціями. Далі нами накреслені етапи та особливості глобалізації на Слобожанщині. Перший етап глобалізації 1800 (1804) – 40 роки ХХ століття, другий етап – Друга світова війна і післявоєнний час, особливо 1980 – 1990-ті роки, коли відбуваються якісні зміни в самій глобалізації, в тому числі становлення інформаційного суспільства, незалежної України, постколоніального світу тощо. Деякі дослідники як третій етап глобалізації розглядають початок ХХІ століття, в деяких аспектах ми можемо погодитись з ними. Тому ми можемо говорити про сучасну Слобожанщину як таку, що знаходиться і на другому, і на третьому етапі глобалізації. Визначальними рисами глобалізації ідентичностей вважають глобальність, ерозію традицій, мінливість, індивідуалізованість, невпорядкованість, «роз'єднаний час», самовідповідальність кожного за свою ідентичність, антиінституціональність, міське життя «чужих серед чужих», руйнування старих соціальних установ, непередбачувані ризики. Такій мінливій ідентичності повинна відповідати нова етика – етика Іншого.

З'являється палімпсестна ідентичність заснована на механізмах забування, а не культурної пам'яті.

У підрозділі **«4.3.»Глобалізація і культурні ідентичності: глобальний диктат візуального»** у центрі дослідницької проблематики розміщуються принципові зміни як візуальних механізмів, так і зорового мислення при другому та третьому етапові глобалізації – глобальний диктат візуального стає механізмом нівеляції культурних ідентичностей та поведінкових стратегій. Глобальний диктат візуального стає механізмом нівеляції культурних ідентичностей та поведінкових стратегій. З одного боку, глобалізація пов'язана з націоналізмом та расизмом (в цьому відношенні ми використовуємо та доповнюємо концепцію глобалізації І. Валлерстайна, Е. Баллібара), пропонуючи нову стратифікацію та ієрархію суспільства, де головним критерієм є здатність до самої глобалізації, з іншого боку, глобалізація продовжує утопії як структури, що знаходяться поза ієрархіями та стратами. Тим самим глобалізація сприймає стратегії утопії та ідеології, намагаючись створити певну ідеологію без ідеологій. Тим самим глобалізація змушена підтримувати мультикультуралізм, розмивання національних світів, старих ієрархій, намагаючись надати новий зразок позавладної утопії. Глобалізація, нівелюючи певні мовні фактори (національні також), загострює здатність людської свідомості розрізняти, особливо в галузі візуального та візуальної презентації. Посилюється здатність уяви, але вона орієнтується на запропоновані масовою культурою та масовою індустрією зразки. Вперше уяву як «синтетичну перцепцію» в філософському розумінні досліджує І. Кант. Ж. Делез продовжує аналізувати значення здатності розрізнення в сфері уяви. Людська свідомість поступово навчається розрізняти відмінності і ієрархії відмінностей, модерн заснований на розвиненій здатності свідомості відчувати відмінності між розрізняваним і предметом. Зміни глобалізаційного світу полягають як у побудові певної економічної цілісності, так і у побудові певної мас-культурної цілісності. Найбільше ця цілісність виявляється у символічності глобалізації. Способом не тільки її трансляції, але й поширення та функціонування є візуальні презентації - нова якість «подіумної свідомості» та цілісності економічних та мас-культурних виборів. Це звичайно докорінно змінює ідентичність, як у національному вимірі, так і у наднаціональному. Консьюмеристське суспільство тим самим у глобалізації досягає апогею – споживаються можливості, а не речі, споживаються навіть символи цих можливостей.

У підрозділі **4.4. «Духовність як основа сучасної ідентичності: роль художнього образу як основи особистісного начала культури – збереження традиції як шлях виходу з криз глобалізації»** виявлено причини криз глобалізації, розглядається як головна філософсько-антропологічна причина криз руйнування культурних ідентичностей розхитування зорового мислення та традиційного візуального образу (заснованому на окуломоторній роботі, єдності сприйняття і діяльності). Пропонуються перспективи виходу з криз ідентичності та глобалізації через повернення до оновленої духовності, що включає різні особистісні начала нового громадянського суспільства та елементи християнської етики. Оновлена духовність спирається на відродження як діяльнісних, теургічних чинників, етики Іншого, поваги до особистості та мультикультурності, так і на відновлення зорового

мислення, тісного зв'язку тактильного, візуального і аудіального образу, відновлення смисловиттєвості та онтологічності художнього образу. Подвійність образу полягає у його символічній, духовно-матеріальній стороні, коли образ не лише існує як ідея, але і як її втілення, у гегелівській філософії це призводить до розуміння образу як «во-плотіння», «утілення» образу і «утілення» через образ своєї особистості у світі, що рівною мірою повинно преображати як особистість, так і культуру.

У підрозділі 4.5. «Від філософії Гете, Канта та Шада до філософії Левінаса як нової філософії глобалізації: трансформації харківського ідеалізму та пошуки феноменології Іншого» з'ясовуються філософсько-антропологічні горизонти німецької ідеалістичної філософії та феноменології Іншого в контексті трансформацій харківського ідеалізму, вироблення нових гуманістичних пріоритетів філософії глобалізації через звернення до категорій «інший», «інакший», «людяність», «відповідальність за іншого», «етичні зобов'язання перед іншим», «деонтологічна етика», «етичне братерство». У філософській традиції І. Канта та Й. Шада поняття обов'язку, значимості, відповідальності, морального закону, свободи розглядаються як основа побудови людських стосунків, вибудови соціальної й індивідуальної ідентичності. До одного з центральних понять філософії Канта – Піднесене звертається такий представник харківської філософської школи як Й. Кронеберг. Філософія Канта, Шада та філософія Шеллінга найбільших випробувань зазнала у ХХ столітті, що було пов'язано зі світовим війнами, становленням тоталітарних суспільств, масовим винищенням людей та намаганням закреслити саме поняття гуманізму, людяності та товариськості. Ці події вплинули, зокрема, на творчу та філософську еволюцію Е. Левінаса, який у 1914-1920 р.р. проживав у Харкові, де отримав гуманітарну освіту в російській гімназії. За Левінасом матеріальна, жива тілесність Я (ранимість, незахищеність) робить суб'єкт відкритим для Іншого на принципово нетеоретичному рівні - на рівні насолоди чи страждання. «Відповідальність за Іншого, що лежить в основинах свободи суб'єкта, є сприйняття значимості Іншого, котру ми отримуємо у близькості» (Левінас). Аналізуючи досвід виживання, людяності та любові до Іншого у тоталітарних суспільствах Левінас приходить до висновку про виключну роль відповідальності за Іншого, етики як основи онтології, етики-як-онтології, взаємної необхідності в існуванні та спілкуванні Бога та людини, своєрідно продовжуючи традицію кантіанської деонтології. Обґрунтовується нова категорія людяності – це не відповідальний вчений чи художник, як передбачає філософія Гете, Шада чи Шеллінга, а відповідальна людина, що своїм етичним вибором робить антропологічне зусилля. Її афекти та її свідомість подвійні, але вона не може уникнути цієї подвійності, як і необхідності турботи, піклування про Іншого та його достоїнство, антропології дому, турботи та товариськості як захисту від криз глобалізації.

У підрозділі 4.6. «Пластичність та маскування національних ідентичностей: мінливість як культурна практика трансформацій. Ідентифікація як дорослення людини і дорослення культури» автор звертає увагу на неоднозначність і багатоманітність самого функціонування національних ідентичностей в сучасних суспільствах, в тому числі слобожанському, пластичність

та мінливість культурних трансформацій національних і культурних ідентичностей, де національна ідентичність є низкою варіабельних маркерів та атрибутів. Герменевтика і психоаналіз розкривають проблему ідентифікації як дорослішання людини і дорослішання культури, а також еволюцію батьківства: фігура Батька стає не караючою ідеєю, а даруючою сутністю – фантазм батьковбивства і покарання сина замінюється добровільною жертвою-викупом. Відмова від ідентифікації стає однією із відправних точок ідентифікації, таким чином слабкість людини і Бога стають основою подальшого розвитку. Також розглядається ретроверсивний ефект ідентифікації у лаканівському психоаналізі – ідентичність є розкриття попередньо заданого. Ідентичність є не тільки розрізнення, відмінність, але й однаковість: кожний християнин повторює життя і смерть Христа. Таким чином «Я» являє собою становлення суб'єкта у часі, його ідентичність – постулювання себе, перформативний акт самоназви, зустріч з Іншим-Інакшим, зустріч з Іншим, таким же як Я, травма невизнання, травма обмежування своєї ідентичності. Такій мінливій ідентичності у глобалізованому світі повинна відповідати нова етика – етика Іншого.

ВИСНОВКИ

У «Висновках» сформульовано основні теоретичні підсумки дисертаційного дослідження, узагальнюються його результати, окреслюються перспективи подальшої наукової розробки зазначеної проблематики.

Проаналізовано українські слобожанські національні ідентичності, зміни в структурі української національної ідентичності, культурні трансформації української національної ідентичності під впливом модернізації та глобалізації, визначена специфіка функціонування національно-культурних ідентичностей Слобожанщини.

Відзначається, що для розуміння специфіки культурних ідентичностей Слобожанщини важливим є виділення певних культурно-історичних типів розвитку ідентичностей (бароковий, романтичний, модерний та постмодерний типи), а також парадигмальних типів розвитку ідентичності (масовий-елітарний, номадичний-доместичний, бароковий-класичний, таласократичний-телурократичний, раціональний – надраціональний (символічний)). Певний тип ідентичності проявляється у різних формах наративів, репрезентацій (навіть різного онтологічного статусу репрезентації), а також у різних сценаріях ритуалізації, в різних формах раціональності (міфологічній, науковій раціональності, символічній раціональності).

Слобожанські ідентичності проаналізовані у межах чотирьох культурно-історичних типів, що реалізовані у чотирьох світоглядних моделях – бароковій, романтично-просвітницькій, модерній та постмодерній.

Ідентифікація слобожанської культури XVII – XVIII ст. пов'язана з етнічною і східно-християнською конфесійною визначеністю. У слобожанському бароко відбувається взаємодія ідеаційної культури (бароко) з чуттєвою (слобожанська народна культура). Національні ознаки української культури набувають тут регіональної специфіки, хоча зберігаються такі виділені, наприклад Е.Д. Смітом, ознаки, як своя історична територія, спільні міфи та історична пам'ять, економіка та

система права, спільна масова культура. У слобожанській культурі спостерігаються певні риси таласократизму: велике значення має індивідуальність, окрема успішна практика зазнає наслідування; однією з головних цінностей є свобода, що підкріплюється боротьбою за економічно-соціальну самостійність індивіда/родини; освіта має як сакральний характер, так і характер успішної соціальної практики. Існує потяг до миролюбності, але через те, що слобідська культура формується як культура прикордонного захисту, то це забезпечує загальний мотив мінливості людського життя, лицарського обов'язку захисту і активного життя воїна-захисника. Патріархальні цінності співіснують із наданням жінці більших соціально-культурних можливостей і збереженням залишків матріархальних уявлень. Для слобідської культури характерний діалог і конкуренція духовних цінностей, що унеможливорює появу рис винятковості і месіанства. Для барокової моделі слобожанських ідентифікацій характерно подвійне розуміння світу – як сакрального та профанного, подвійність суспільних пріоритетів – аристократичних, монархічних та демократичних, велика роль мистецтва, особливо церковної архітектури, особливе розуміння народного християнства.

Для романтично-просвітницької моделі слобожанських ідентичностей характерні спроби легітимації національних дискурсів, які повинні функціонувати в системі імперських та (пан)слов'янських наративів. Романтичний пафос був спрямований на емансипацію особистості та нації. Слобожанщина сприйняла цей емансипаційний пафос насамперед як пафос освітницький, втілений у діяльності Харківського університету, наукових і просвітницьких товариств. Національно-культурна ідентичність функціонує як співіснуюча з імперською ідентичністю лояльність, «малоросійський» патріотизм.

Модерна (просвітницько-модерна) ідентичність може розглядатися як перехідна до артикульованої відрефлектованої національної ідентичності, через те, що таку ідентичність не можна вписати в картину співіснуючих лояльностей, з'являється явне та приховане репресування українських ідентичностей на користь імперських та радянських. Явне проводиться у відкритих заборонах та переслідуваннях, неявне – у зниженні соціального статусу та соціальної ліквідності українських ідентичностей, у процесах прихованого асимілювання (російське мистецтво як аналог світової культури, російська мова – майже українська) та змішування (суржик, запозичення діячів культури та відкриттів). У часи модерну формується українська слобожанська національна ідентичність, але вона може розглядатися як конфліктуюча спочатку з імперською ідентичністю Російської імперії, а потім Радянського Союзу.

Стосовно деяких особливостей сучасних ідентичностей, постмодерної моделі слобожанських ідентичностей, треба зауважити такі фактори як європейський вектор розвитку, фрагментизація ідентифікаційних практик, індивідуалізація національного вибору. Сучасна ідентичність Слобожанщини визначена нами як національна постколоніальна та постімперська, не європейська, а європеїзована, полікультурна та мультикультурна. «Національна ідентичність», «національна ідея», «радянськість», «європейськість», «глобальність» є доповнювальними моделями модерного суспільства і доки модернізація не завершиться у пострадянських суспільствах, ми будемо зустрічати елементи цих моделей. При розгляді

ідентичності необхідно враховувати, що нова ідентичність є одночасно й «інноваційною» і «вічною», ідентичність можлива тільки у комунікаційному просторі з іншими, при цьому вищим необхідним типом спілкування при формуванні ідентичності є спілкування з вищими цінностями і Богом.

Охарактеризовані основні наративні форми національно-культурної слобожанської ідентичності, які реалізуються насамперед у тих чи інших дискурсах – оповідних, описових, журналістських і т.д. (роман, оповідання, ліричний вірш, стаття у газеті тощо) – творчість М. Хвильового, М. Йогансена, сучасна журналістика. Культурна та національна ідентичність проаналізовані через їх основні значимі для слобожанської культури репрезентативні форми. Репрезентативні форми пов'язані зі зростанням візуальних образів і їх диктату у сучасній культурі (живописний образ, фотографія, кінообраз тощо). Репрезентативні форми стають провідними для того чи іншого типу культури, або соціально-культурного типу. Так, стосовно культури Слобожанщини було доведено, що для слобожанського барокового культурного типу та мистецтва бароко центральними репрезентаціями стають архітектура та богослов'я (слобожанська церква, філософія і богослов'я Г. Сковороди). Визначено, що для слобожанського ранньомодерного (романтичного) культурного типу центральними репрезентаціями стають поезія (поетика та філософія репрезентації) та живопис (онтологізована репрезентація). Аргументується теза, що мистецтво пізнього модерну виражають література і великі наративні форми – роман, памфлет (публіцистика).

Україна загалом докладає багато зусиль, щоб посилити європейськість культурних ідентичностей, тому зараз поряд з українською національною ідентичністю конструюється наднаціональна європейська ідентичність. Нова спільна європейська ідентичність Слобожанщини може існувати лише як плюралістична, мультикультурна ідентичність, ця «множинна», «комплексна», постмодерна ідентичність більш складна, включає локальні, регіональні, національні та наднаціональні елементи і цементується лише спільними демократичними цінностями.

При цьому національний міф об'єднує суспільство та стає засобом трансляції культурної ідентичності: проаналізовано козацтво, слобожанське бароко, сакральний світ дерев'яної храмової архітектури, утопічний панслов'янський міф романтиків, «місто науковців» неопросвітників, пролетарська українська культура та «Третя революція духу» футуристів, національне відродження пострадянського часу. Мистецтво (слобожанське бароко, романтизм, Харківська художня школа, український авангард, літературне Відродження 1920–х років, модерний і постмодерний театр і література) стає фактором пізнання своєї ідентичності та можливістю збереження її. Національна філософія та наука стають не тільки основою побудови модерного суспільства, але фактором національного пробудження.

Глобалізаційний «світ-як-супермаркет» створює нову фігуру споживача, що не споживає, а тільки користується можливостями. Надлишковість індустрії та репрезентації призводить до надлишковості самого споживача у системі глобального ринку – він стає користувачем, змушеним до багатьох безкінечних виборів, часто ілюзорних. Герменевтика і психоаналіз розкривають проблему

ідентифікації як дорослення людини і дорослення культури, а також еволюцію батьківства: фігура Батька перестає бути караючою, а стає даруючою сутністю – фантазм батьковбивства і покарання сина замінюється добровільною жертвою й викупом. Доводиться, що ця принципова варіабельність культурної трансформації (при наявності обов'язкового антропологічного осердя, ядра ідентичності) дозволяє пристосуватися до культурного дорослішання людини у сучасних суспільствах. Цей процес культурного дорослішання через ідентифікацію та культурну трансформацію ідентичності розглядається у діалектичному зв'язку з цивілізаційним розвитком, еволюціонуванням культур через глобалізацію та глокалізацію.

Підводячи підсумок, ми наголошуємо, що у дисертаційному дослідженні позначено вузлові поняття та підходи дослідження проблеми національних і культурних слобожанських українських ідентичностей у глобальних контекстах, які є перспективними для подальшого розвитку сучасної вітчизняної філософсько-антропологічної та філософсько-культурологічної думки.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Індивідуальні монографії

1. Титар О.В. Культура Слобожанщини проблеми національно-культурної ідентичності : монографія / О.В. Титар. – Харків : Райдер, 2006. – 240 с.

2. Титар О.В. Українські національні і культурні ідентичності у глобалізованому світі (на прикладі культури Слобожанщини) : монографія / О.В. Титар. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 349 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

3. Титар О.В. Перцептивні процеси у філософії І. Канта / О.В. Титар // Вісник Дніпропетровського університету імені Олеся Гончара. – Дніпропетровськ : ДНУ ім. Олеся Гончара, 2004. – Вип. 10. – С. 299-304. – (Серія: «Соціологія. Філософія. Політологія»).

4. Титар О.В. Сакральність просторової візуальної орієнтації та релігійно-культурна ідентичність / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – № 625-2 / 2004. – С. 90-93. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

5. Титар О.В. Національно-культурна ідентичність: методологічні питання вивчення регіональних ідентичностей (на прикладі Слобожанщини) / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2004. – № 641. – С. 174-180. – (Серія «Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки»).

6. Титар О.В. Національно-культурна ідентичність сучасної молоді / О.В. Титар // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя : ЗДІА, 2005. – Вип. № 22. – С. 85-91.

7. Титар О.В. Сприйняття закономірності та випадку в науці та релігії / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2005. – № 656. – С. 116-119. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

8. Титар О.В. Форми візуального сприйняття та формування національної та етнічної ідентичності / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. – № 654. – С. 251-257. – (Серія «Філософія. Філософські перипетії» ; № 654'2005).

9. Титар О.В. Сучасна національно-культурна ідентичність : регіональний аспект / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2005. – № 660. – С. 40-44. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

10. Титар О.В. Євроінтеграція та східноєвропейський дискурс ідентичностей у Східній Україні / О.В. Титар // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя : ЗДІА, 2006. – Вип. № 25. – С. 81-88.

11. Титар О.В. Духовність ХХІ ст. : погляд на себе зі сторони / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2006. – № 714. – С. 74-78. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

12. Титар О.В. Готика як форма середньовічного богослов'я та науки : аналіз символіки і прагматики середньовічної релігійної ідентичності / О. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Вип. 32. Наука і релігія в освітньому просторі. – Харків, 2007. – № 764-1. – С. 227-232. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

13. Титар О.В. Філософія освіти у сучасному культурному просторі : нова раціональність, гуманність та зорове мислення / О.В. Титар // Вісник Дніпропетровського університету. – Дніпропетровськ : ДНУ ім. Олеся Гончара, 2007. – Вип. 15. – С. 424-428. – (Серія: «Соціологія. Філософія. Політологія»).

14. Титар О.В. Культура візуального сприйняття образу і філософія кольору / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – № 791. – С. 250-254. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

15. Титар О.В. Логіка міфу і логіка науки у сучасній культурі / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2008. – № 803. – С. 138-142. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

16. Титар О.В. Логіка міфу у просторі сучасної культури / О.В. Титар // Post Office. Образи часу – образи світу : Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2008. – № 813. – С. 96-106. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

17. Титар О.В. Альтернативи розвитку українських національно-культурних ідентичностей на Слобожанщині / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2009. – № 860. – С. 168-173. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

18. Титар О.В. Культурні ідентичності в глобалізованому світі (на прикладі слобожанських національно-культурних ідентичностей) / О.В. Титар // Гуманітарний часопис : зб. наук. праць. – Харків : ХАІ, 2010. – № 1. – С. 114-119.

19. Титар О.В. Образ як основа ідентичності особистості та суспільства : споглядальна оптика ідентичностей в освіті та філософії / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Вип. 42. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – № 917. – С. 124-129. – (Серія «Філософія. Філософські перипетії»).

20. Титарь Е.В. Харьковский авангард 1919 – 1920 гг. / Е.В. Титарь // Койнонія : Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Київ . Дух і Літера, 2011. – № 950. – С. 147-164. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
21. Титар О.В. Національна ідентичність в просторі культури Слобожанщини / О.В. Титар // Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – Київ : Гілея, 2011. – Вип. 48 (№ 6). – С. 515-519.
22. Титар О.В. Філософія освіти на Слобожанщині (в харківському регіоні) / О. В. Титар // Філософія і політологія в контексті сучасної культури : наук. журнал. – Дніпропетровськ : ДніпроНУ, 2011. – Вип. 2. – С. 383-392.
23. Титар О.В. Національна ідентичність та національна освіта в просторі культури Слобожанщини / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Вип. 44. – Харків, 2011. – № 958-II. – С. 161-166. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
24. Титар О.В. Книга як метатекст ідентичностей доби модерну / О.В. Титар // Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – Київ : Гілея, 2012. – Вип. 62 (№ 7). – С. 350-355.
25. Титар О.В. Глобалізація і українські культурні ідентичності : глобальний диктат візуального / О.В. Титар // Гуманітарний часопис : зб. наук. праць. – Харків : ХАІ, 2012. – № 3. – С. 64-70.
26. Титар О.В. Глобалізація та українські культурні ідентичності : поліцентризм, тотальність, холі стичність / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – № 1029-II. – С. 252-257. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
27. Титарь Е.В. Теория образа как основы культурной идентичности в философии искусства П. Флоренского / Е.В. Титарь // Творчість о. Павла Флоренського у контексті філософії та культури російського Срібного віку : Вісник Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка / Ред. колегія : В.С. Возняк (гол. ред.), та ін. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 2013. – Вип. 19. – С. 296–302.
28. Титарь Е.В. «Человек theatrum mundi» versus «естественный человек» : театр жизни М. Волошина / Е.В. Титарь // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2013. – № 1057. – С. 82–86. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
29. Титар О.В. Етичний та етнічний вибір : філософсько-антропологічний вимір ідентичності / О.В. Титар // Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – Київ : Гілея, 2014. – Вип. 82 (№ 3). – С. 308-311.
30. Титар О.В. Концепт «глобалізація» у контексті національних і регіональних культур : Слобожанщина в глобалізованому світі / О.В. Титар // Філософія і політологія в контексті сучасної культури : Вісник Дніпропетровського університету : наук. журнал. – Дніпропетровськ, 2014. – Вип. 8. – С. 132-136.
31. Титар О. (Tytar O.) Ukrainian identity of new public man in philosophy culture of М. Khvylovyy / О. Титар (O. Tytar) // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2014. – № 1142. – С. 133-138. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

Статті у зарубіжних наукових фахових виданнях

32. Титарь Е.В. Личность и личностная идентичность в философии языка (на примере потемнинской школы) / Е.В. Титарь // Yearbook of Eastern European Studies. – Wrocław, 2013. – № 1. – С. 199-214.

33. Титарь Е.В. Субъективность, идентичность и формы глобализированной культуры: проблемы типологии культуры / Е.В. Титарь // Yearbook of Eastern European Studies. – Wrocław, 2014. – № 3. – С. 41–52.

34. Титарь Е.В. Символика theatrum mundi и аллегории христианского духовного роста в философской антропологии Г. Сковороды / Е.В. Титарь // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – Белгород : БелГУ, 2014. – № 9 (180). – Т. 28. – С. 105-110. – (Серия «Философия. Социология. Право»).

35. Tytar O.=Титарь Е. Modern symbolist cultural landscape of Slobozhanshchina : the new modernism philosophicality of Michael Yoganzen and Les Kurbas = Модерный символистский культурный ландшафт Слобожанщины : новая философичность модернизма Майкла Йогансена и Леся Курбаса / Е. Титарь // Australian Journal of Scientific Research. – Adelaide : Adelaide University Press, 2014. – № 2 (6) (July-December). – P. 791-796.

36. Титарь Е.В. Субъективность репрезентации в искусстве и проблема идентичности автора / Е.В. Титарь // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. – СПб., 2014. – Вып. 4. – С. 136-143. – (Серия 17. Философия, конфликтология, культурология, религиоведение).

37. Титарь Е. Культурная идентичность и искусство : визуальные стратегии модерна и постмодерна / Елена Титарь // Известия Саратовского государственного университета : Новая серия. – Саратов : СГУ, 2014. – Т. 14. – Вып. 4. – С. 55-59. – (Серия «Философия. Психология. Педагогика»).

Публікації в інших наукових виданнях,

які додатково відображають наукові результати дисертації

38. Титар О.В. Розвиток естетичної освіти і культури візуального сприйняття у ХІХ – на початку ХХ ст. на Слобожанщині / О.В. Титар // Харкову – 350 років : історичні аспекти та погляд на сучасні проблеми : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2004 р.). – Харків : ХДНБ, 2004. – Ч. 1. – С. 139-148.

39. Титар О.В. Культура візуального : між наукою та мистецтвом / О.В. Титар // Каразінські природознавчі студії : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 14-16 черв. 2004 р.). – Харків : ХНУ, 2004. – С. 330-331.

40. Титар О.В. Простір і час у літературному творі та філософії / О.В. Титар // Філософія і література : матеріали ХІ Харківських міжнар. Сковородинівських читань (м. Харків, 24-25 верес. 2004 р.). – Харків : Прометей-прес, 2004. – С. 368-370.

41. Титар О.В. Територія межової зони в українському культурному ландшафті / О.В. Титар // Порубіжжя : історичний та культурно-антропологічний аспекти : тези доповідей Міжнар. симпозіуму (м. Харків, 15-16 листоп. 2004 р.). – Харків : ХНУ, 2004. – С. 17-21.

42. Титар О.В. Сучасна культура : фактори візуальних змін / О.В. Титар // Дні науки філософського факультету – 2005 : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 26-27 квіт. 2005 р.). – К. : ВПЦ «Київський університет», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – Ч. IV. – С. 38-39.

43. Титар О.В. Філософська традиція та викладання естетики в Харківському університеті (XIX – початок XX ст.) / О.В. Титар // Університетська філософія в ретроспективі та перспективі (до 200-річчя Харківської університетської філософії) : матеріали XII Харківських міжнар. Сковородинівських читань (м. Харків, 2005 р.). – Харків : Екограф, 2005. – С. 109-111.

44. Титар О.В. Проблеми національно-культурної ідентичності в контексті євроінтеграції та глобалізації / О.В. Титар // Україна в контексті євроінтеграції : матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. (м. Суми, 1-3 груд. 2005 р.). – Суми : Сумський держуніверситет, 2005. – С. 156-157.

45. Титар О. Національно-культурна ідентичність жителя «контактної зони» (за матеріалами анкетування студентів-першокурсників Харкова) / Гелінада Грінченко, Володимир Кравченко, Олексій Мусієздов, Олена Титар // Схід-Захід : істор.-культуролог. зб. – Харків-Київ : Критика, 2006. – Вип. VIII. – С. 161-184.

46. Титар О.В. Філософія XXI століття : крок до постметафізики / О.В. Титар // Філософські стратегії XXI століття : матеріали XIV Харківських міжнар. Сковородинівських читань (м. Харків, 29-30 верес. 2006 р.) / за заг. ред. О.М. Кривулі. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – С. 73-74.

47. Титар О.В. Духовність християнського народу і символіка земного раю у філософії Г.С. Сковороди / О.В. Титар // Учення Григорія Сковороди про дух, духовність та істину : історія і сучасність : матеріали II Міжнар. наук.-теор. конф. (м. Суми, 3-5 груд. 2007 р.). – Суми : СумДУ, 2007. – С. 86-88.

48. Титар О.В. Регіональні традиції Слобожанщини у глобалізованому світі / О.В. Титар // Традиційна культура в умовах глобалізації : проблема збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25-26 верес. 2008 р.). – Харків : АТОС, 2008. – С. 221-225.

49. Титар О.В. Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності / О.В. Титар // Наука і соціальні проблеми суспільства : освіта, культура, духовність : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 трав. 2008 р.) : у 2-х ч. – Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2008. – Ч. 2. – С. 55-58.

50. Титар О.В. Трансформація культурних ідентичностей в пострадянських суспільствах / О.В. Титар // Розмаїття культур : неокласика і контркультура : зб. матеріалів Міжнар. семінару (м. Харків, 22-23 квіт. 2009 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 6-12.

51. Титар О.В. Національна ідентичність та національна освіта в просторі культури Слобожанщини / О.В. Титар // Проблеми конструкції та розвитку форм самоорганізації людських спільнот : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, м. Лондон, 21-28 квіт. 2011 р.). – Odessa : InPress, 2011. – С. 26-28.

52. Титар О.В. Ціннісні орієнтації у сучасному українському суспільстві : проблема етичного вибору / О.В. Титар // Возрождение духовности в современном

мире. Взаимодействие церкви и образования : тезисы Всеукр. науч.-практ. конф. (г. Харьков, 24-25 марта 2011 г.). – Харьков : Харьковское Епархиальное Управление УПЦ, ХНУ имени В.Н. Каразина. – С. 234-238.

53. Титарь Е.В. Философские аспекты творчества М. Волошина / Е.В. Титарь // «Соворосник века сего...» : XVI Волошинские чтения : материалы Межд. науч.-практ. конф. – Симферополь : Антиква, 2013. – С. 173-179.

54. Титарь Е.В. Духовность и идентичность : художественный образ как основа личностного начала культуры / Е.В. Титарь // Культура. Политика. Понимание : материалы Межд. симпозиума молодых ученых / ред. кол. М.С. Жиров, П.А. Ольхов, В.Е. Пеньков и др. – Белгород : ИД «Белгород» ; НИУ «БелГУ», 2013. – С. 71-76.

55. Титарь Е.В. Духовное измерение «модной» идентичности и «вечной» самости : время поиска пространства себя / Е.В. Титарь // Социально-гуманитарное познание в контексте философской инноватики : сб. трудов Межд. науч. конф. / науч. ред. проф. А.М. Старостин. – Ростов-на-Дону : Донское книжное издательство, 2013. – С. 303-312.

56. Титар О. Духовное измерение «модной» идентичности : свой угол в пространстве самости / О. Титар // Наука і соціальні проблеми суспільства : трансформація цінностей у сучасному світі : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 черв. 2013 р.) / відп. ред. І.В. Карпенко. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 41-43.

57. Титарь Е.В. Христианское предназначение человека и аллегории христианского духовного роста в философской антропологии Г. Сковороды / Е.В. Титарь // Філософія і богослов'я : на шляху діалогу : матеріали XXI Харківських міжнар. Сковородинівських читань, приурочених до 1025-річчя Хрещення Русі. – Сковородинівка – Харків : Майдан, 2014. – С. 195-203.

58. Титар О.В. Парадокси модерної ідентичності : відмінність образу і візуальних стратегій / О.В. Титар // Какой модерн ? Философские рефлексии над ситуацией пост/недо/after-post/ пост-пост...модернизма : кол. монограф., посвящ. 70-летнему юбилею докт. филос. наук, проф. А.А. Мамалуя / под. ред. В.В. Гусаченко. – Т. 2. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина ; изд. Савчук О.О., 2012. – С. 358-369.

59. Титар О.В. Філософія у Харківському університеті та її роль у становленні української культури / О.В. Титар // Харківський університет і українська культура : монограф. / передм. В.С. Бакірова ; за ред. Ю.М. Безхутрого. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 272-293.

АНОТАЦІЯ

Титар О. В. Українські національно-культурні ідентичності Слобожанщини у контексті глобалізації: філософсько-антропологічний вимір.

– Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню українських національно-культурних ідентичностей Слобожанщини, впливу процесів глобалізації на культурну ідентифікацію.

Виділено чотири культурно-історичні типи розвитку ідентичностей (бароковий, романтичний, модерний та постмодерний типи), а також парадигмальні типи розвитку ідентичності (масовий-елітарний, номадичний-доместичний, бароковий-класичний, таласократичний-телурократичний, раціональний–надраціональний (символічний)). Конкретний тип ідентичності проявляється у різних формах наративів, репрезентацій (різного антропологічного та онтологічного статусу репрезентації), а також різних сценаріях ритуалізації, в різних формах раціональності (міфологічній, науковій, символічній).

Охарактеризовані основні наративні та репрезентативні форми національно-культурної слобожанської ідентичності.

Доведено, що глобалізація сприяє фрагментизації та локалізації культурних ідентичностей. Застосовуючи методологію синергетики, можна говорити про культурну трансформацію сучасних ідентичностей. Культурна трансформація дозволяє окреслити нові філософсько-антропологічні параметри ідентичності (варіативність, індивідуалізованість, гнучкість, номадичність, товарииськість, диктат візуального).

Принципова варіативність культурної трансформації (при наявності обов'язкового антропологічного ядра ідентичності) дозволяє пристосовуватися до культурного дорослішання людини у сучасних суспільствах. Цей процес культурного дорослішання через ідентифікацію та культурну трансформацію ідентичності розглядається у діалектичному зв'язку з цивілізаційним розвитком, еволюціонуванням культур через глобалізацію.

Здійснено філософсько-антропологічний аналіз культуротворчого значення феноменів козацтва, слобожанського бароко, утопічного панслов'янського міфу романтиків, «міста науковців» неопросвітників, пролетарської української культури та національного відродження пострадянського часу.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, культурна ідентичність, глобалізація, раціональність, міф, синергетика, українознавство, культура Слобожанщини, наратив, візуальні дослідження, зорове мислення, філософська антропологія.

АННОТАЦІЯ

Титарь Е.В. Украинские национально-культурные идентичности Слобожанщины в контексте глобализации: философско-антропологическое

измерение. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. – Харьков, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию украинских национально-культурных идентичностей Слобожанщины, влиянию процессов глобализации на культурную идентификацию.

В результате исследования выделены четыре культурно-исторические типы развития региональных идентичностей (барочный, романтический, модерный и постмодернистский типы), а также парадигмальные типы развития идентичности (массовый-элитарный, номадический-доместический, барочный-классический, таласократический-телурократический, рациональный-символический). Конкретный тип идентичности проявляется в различных формах нарративов, репрезентаций (различного антропологического и онтологического статуса репрезентации), а также разнообразных сценариях ритуализации, в различных формах рациональности (мифологической, научной, символической рациональности).

Для барочной модели слобожанской идентификации характерно двойственное понимание мира – как сакрального и профанного, двойственность общественных приоритетов, значительная роль искусства, церковной архитектуры, новое понимание народного христианства.

Для романтической модели характерны официальные способы легитимации национальных дискурсов, которые должны функционировать в системе имперских и панславянских нарративов. Романтический пафос был направленный на эмансипацию личности и нации. Слобожанщина восприняла этот эмансипационный пафос в первую очередь как пафос просвещенческий и образовательный, воплощенный в деятельность Харьковского университета.

Модерна модель может рассматриваться как переходная к артикулированной национальной идентичности, из-за того, что такую идентичность нельзя вписать в картину сосуществующих лояльностей, появляется явное и скрытое репрессирование украинских идентичностей для имперских целей. Формируется украинская слобожанская национальная идентичность, но она может трактоваться как модель конфликта.

Относительно постмодерного типа слобожанских идентичностей определяются такие факторы как европейский вектор развития, фрагментизация идентификации, индивидуализация национального выбора. Современная идентичность Слобожанщины определена как национальная постколониальная и постимперская.

Предлагаются основные культурно-антропологические характеристики нарративных и репрезентативных форм национально-культурной слобожанской идентичности.

Глобализация способствует фрагментизации и локализации культурных идентичностей. В работе применяется методология синергетики, что дает возможность исследовать культурную трансформацию современных идентичностей. Культурная трансформация позволяет определить новые философско-антропологические параметры идентичности (вариативность,

индивидуализированность, гибкость, номадичность, дружбу, диктат визуального).

Принципиальная вариативность культурной трансформации (при наличии обязательного антропологического ядра идентичности) позволяет адаптироваться к культурному взрослению человека в современных обществах. Этот процесс культурного взросления через идентификацию и культурную трансформацию идентичности рассматривается в диалектических связях с цивилизационным развитием, эволюционированием культур через глобализацию.

Осуществлен философско-антропологический анализ культуротворческого значения феноменов слобожанского казачества, слобожанского барокко, утопического панславянского мифа романтиков, «города ученых» неопросвещения, пролетарской украинской культуры, украинского авангарда и национального возрождения постсоветского времени.

Ключевые слова: идентичность, национальная идентичность, культурная идентичность, глобализация, рациональность, миф, синергетика, украиноведение, культура Слобожанщины, нарратив, визуальные исследования, визуальное мышления, философская антропология.

ABSTRACT

Tytar O.V. Ukrainian national and cultural identity in the context of globalization in Slobidska Ukraine: philosophical and anthropological dimension. - Manuscript.

The thesis submitted to the V.N. Karazin Kharkiv National University for the degree of Doctor of Philosophy by speciality 09.00.04 – Philosophical anthropology, Philosophy of culture. – V.N. Karazin Kharkiv National University. – Kharkiv, 2016.

The thesis is devoted to complex research of Ukrainian national and cultural identities of the globalization impact of the Slobidska Ukraine onto cultural identity.

The study identifies four cultural-historical types of identities (baroque, romantic, modern and post-modern types), as well as paradigmatic types of identity (mass-elite, nomadic-domestic, baroque-classical, talasocratic-telurokratic, rational-symbolic). The type of identity is manifested in various forms of narratives, representations (different anthropological and ontological status of representation), as well as a variety of scenarios, ritualism, in various forms of rationality (mythological, scientific, symbolic rationality).

Main features of narrative and representative forms of the Slobidska Ukraine national-cultural identity are analysed in the research. It is proved that globalization promotes fragmentation and localization of cultural identities. Using the methodology of synergy, we can talk about the cultural transformation of modern identities. Cultural transformation allows to define new philosophical and anthropological identity parameters (variability, individualizedness, flexibility, nomadics, sociability, visual dictates).

The principal variation cultural transformation (with compulsory core anthropological identity) can be adapted to the cultural growing up in modern society. This process of growing cultural identity through cultural transformation and identity is

considered in dialectic relation with the development of civilization, evolving cultures through globalization.

For the first time a philosophical and anthropological analysis of culture-mentioned phenomena Slobidska Ukraine Cossacks baroque, utopian romantic pan-Slavic myth, modern «researchers city», proletarian culture, Ukrainian avant-garde and Ukrainian national revival post-Soviet time are made carried out.

Keywords: identity, national identity, cultural identity, globalization, rationality, myth, synergetics, culture narrative of the Slobidska Ukraine, visual studies, visual thinking, philosophical anthropology.

ТИТАР ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

**УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ІДЕНТИЧНОСТІ
СЛОБОЖАНЩИНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Комп'ютерний набір і верстка О.В. Титар

Підписано до друку 19.02.2016 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 1,8. Наклад 110 прим. Замовлення № ____ .

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні